

birçok dinî ve sosyal içerikli gelenek oluşmuştur. Camilerde kandillerin yakılması, minareler arasına mahya kurulması, iftar davetleri, ihtiyaç sahiplerine yardımların arttırılması sokaklarda davul çalınıp mâniler söylenerek sahur vaktinin halka duyurulması, ramazan gecelerinde oyun ve eğlencelerin tertiplenmesi, ramazana has yiyeceklerin hazırlanması gibi uygulamalar farklı şekillerde de olsa varlığını sürdürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "rmq" md.; *Müsned*, I, 224, 338-339; II, 75, 131; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *el-Eyyâm ve'l-leyâlî ve's-şühûr* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1400/1980, s. 45-46; İbn Ebû'd-Dünyâ, *Fezâ'ilü ramazân* (nşr. Abdullah b. Hamed el-Mansûr), Riyad 1415; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), II, 204-208; Bîrûnî, *el-Âşâ-rû'l-bâkiye 'anî'l-kurûnî'l-hâliye* (nşr. C. E. Sachau), Leipzig 1923, s. 60-63, 68-69, 325, 331-333; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1414/1994, IV, 201-202; a.m.f., *Fezâ'ilü'l-evkât* (nşr. Adnân Abdurrahman Mecîd el-Kaysî), Mekke 1410/1990, s. 135-324; Süheylî, *er-Ravzû'l-ünûf*, I, 247-250; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman M. Osman), [baskı yeri yok] 1403/1983 (Dârü'l-fikr), II, 187; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb: el-Tefsîrû'l-kebir*, Beyrut 1410/1990, V, 89-90; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), II, 401-407; Bedreddin el-Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, Beyrut, ts. (Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî), I, 255-256; X, 254-255; Abdülganî b. İsmâil en-Nablusî, *Fezâ'ilü's-şühûr ve'l-eyyâm* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1406/1986, s. 44-54; Mahmûd Şük-rî el-Âlûsî, *Bulâğu'l-ereb* (nşr. M. Behcet el-Eserî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye), III, 76-80; El-malîlî, *Hak Dini*, I, 642-644; IV, 2529-2531; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VIII, 454-462; S. D. Goitein, *Studies in Islamic History and Institutions*, Leiden 1968, s. 90-110; a.m.f., "Zur Entstehung des Ramadân", *Isl.*, XVIII/3-4 (1929), s. 189-195; Enis Feriha, *Esmâ'ü'l-eşhûr ve'l-aded ve'l-eyyâm ve tefsîrû me'ânihâ*, Trablus 1988, s. 73-75; M. Plessner, "Ramadân", *EJ²* (Ing.), VIII, 417-418; "Rûyetü'l-hilâl", *Mv.F.*, XXII, 22-40; "Ramazân", a.e., XXIII, 140-146; A. Neuwirth, "Ramadân", *Encyclopaedia of the Qur'ân* (nşr. J. D. McAuliffe), Leiden 2004, IV, 338-348.

HACI MEHMET GÜNAY

Kültür ve Edebiyat. Ramazanla birlikte sosyal hayatta görülen hareketlilik ve değişimler kültür, edebiyat ve sanat dünyasına yansımış ve bir ramazan folkloru ortaya çıkmıştır. Ramazan, divan edebiyatında ramazâniyye ve bayramiyye gibi şiir türleri yanında kaside ve gazellerden beyit ve müfredlere kadar değişik formlarda estetik yönleriyle yer bulmuştur. Dinî-tasavvufî Türk edebiyatında ise ramazanın yansımaları daha çok didaktik örneklerle ortaya konmuştur. Batı tesiri altında gelişen yeni Türk edebiyatında da ramazana dair şiir, fıkra, hâtıra, deneme,

mektup türlerinde zengin bir edebî birikim bulunmaktadır.

Edebî eserlere ramazanla ilgili olarak yansımış bulunan uygulamaları hilâlin görül-düğünü ve ramazanın başladığını ilân için atılan toplar, yakılan mahyalar ve uçurulan kandiller, ramazanda dolup taştan camiler, vaazlar, türbe ve kabir ziyaretleri, cami ve evlerde okunan mukabeleler, selâtin camileri avlularında açılan ramazan sergileri, çarşı ve pazarlar, iftar ziyafetleri, sahur yemekleri, ramazanın etkilemesiyle öne çıkan Bektaşîler, tiryakiler, ramazan mollaları, ramazan mânileri, hırka-i şerif ziyareti, Kadir alayları, Kadir gecesi ve bayram kutlamaları olarak kaydetmek mümkündür.

Ramazana ait edebî örnekler bazan müstakil eserlerde, bazan da farklı konularda yazılmış kitaplarda ayrı başlıklar altında yer almıştır. Ramazan ve oruçla beraber teravîh, mukabele, Kadir gecesi ve faziletleri, bayram, fitır sadakası gibi konular dinî-tasavvufî mesnevîlerle din, ahlâk ve âdâb gibi konularda bilgi veren eserlerde ve manzum ilmiyal kitaplarında ele alınmıştır. XV. yüzyılın ilk çeyreğinde yazılmış manzum bir ilmiyal olan Devletoğlu Yûsuf'un *Vikâyenâme'si*, Hatiboğlu Mehmed'in *Bahrû'l-hakâik* adlı mesnevisinin ikinci bölümü, İbrâhîm Tennûrî'nin *Gülzâr-ı Ma'nevî'sinin* 100 beyitlik "Beyân-ı Savm-ı Ma'nevî" bölümüyle Nahîfî'nin *Fazilet-i Savm* adıyla neşredilen mesnevisi bu tür eserler hakkında fikir veren örneklerdendir.

İftar ve sahur sofralarından ziyaret edilecek camilere ve çeşitli ramazan âdetlerine kadar geniş bir alanı içine alan ramazan destan ve mânileri ramazan edebiyatına ayrı bir renk katmıştır. Eyüplü Mustafa Şükrü'nün *Ramazan ve Bayram Davulcusu* (İstanbul 1338 r./1340), Mehmed Halid Bayr'nın *Bekçi ve Ramazan*

Manileri (İstanbul 1959), Âmil Çelebioğlu'nun *Ramazannâme'si* (İstanbul 1973), M. Sabri Koz'un *Bekçi Baba: Ramazan Fasılları* (İstanbul 1998) adlı derlemesi bu gibi destan ve mânileri ihtiva etmektedir.

Dinî Türk müzikisinde önemli bir yer tutan ramazan ilâhileri de güfteleri itibariyle bu edebiyatın türleri arasında yer alır (bk. RAMAZAN İLÂHİSİ). Adında latife, letâif, fıkra gibi kelimelerin bulunduğu kitaplarda ramazanla ilgili fıkralar yer almaktadır. Bunların birçoğu ramazan fıkraları genel başlığı altında bir araya toplanarak yayımlanmıştır. Mehmed Hilmi b. Osman'ın *Ramazan Geceleri Eğlenceleri* (İstanbul 1326) ve *Gülünçlü Letâif-i Ramazan*'ı (İstanbul 1327), Fikret Madaralı'nın *Top Patladığı Oruç Bozuldu* adlı eseri (İstanbul 1948), Selahattin Güngör'ün *Ramazan Fıkraları* ile (İstanbul 1954) Mahmut Bayraktaroğlu'nun *Ramazan Fıkraları* (İstanbul 1966) bunlar arasında sayılabilir. Bu tür eserlerde Bektaşî, Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa, tiryaki, ramazan mollası (ramazan ayında cerre çıkan medrese talebesi) gibi tiplere izâfetle anlatılan fıkraların yanı sıra daha genel anlamda kişi ve olaylara bağlı olarak anlatılan fıkralar da vardır.

Tezkere, risâle, tebrik ve davetiyeler de ramazandan bahseden edebî eserler arasında zikredilmelidir. Nâmık Kemal'in *Tasvîr-i Efkâr*'da neşrettiği 1283 (1867) ramazanına ait müşahedelerini aktaran *Ramazan Mektubu* türün en tanınmış örneğidir. Nurefşan Çağlaroğlu'nun derlediği, çocukların ramazana ait duygularını aktaran *Ramazan Mektupları* (İstanbul 2004) türün yeni bir boyutunu oluşturmaktadır.

Hâtırat türü eserlerde ramazanla ilgili zengin malzeme bulunmaktadır. Çaylak Tevfik'in *İstanbul'da Bir Sene* (1299-1300), Semih Mümtaz S.'nin *Tarihimiz*

Medine'de
ramazan topu

de Hayal Olmuş Hakikatlar (İstanbul 1948), Ahmed Esad Benim'in *Ramazan Geldi Hoş Geldi* (İstanbul 1949), Halit Fahri Ozansoy'un *Eski İstanbul Ramazanları: Bütün Âdetleri, Eğlenceleri, Hatıraları, Fıkraları* (İstanbul 1968), Balıkhâne Nâzırı Ali Rızâ Bey'in *İstanbul'da Ramazan Mevsimi* (haz. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul 1998), Ahmet Süheyl Ünver'in *Bir Ramazan Binbir İstanbul* (haz. İsmail Kara, İstanbul 1997) adlı eserleri bunlardan bazılarıdır. Bir tekke mensubu olan Ahmed Esad Benim'in eseri ramazanların toplum hayatına getirdiği değişikliklere zamanın tanınmış imam, hâfız ve vâizlerinin isimlerine varıncaya kadar temas etmiş olması bakımından önemlidir. XX. yüzyılın başlarında bazı yayınevleri tanınmış yazarlara ramazan dolayısıyla armağan türü kitaplar hazırlatmıştır. Abdullah Cevdet'in (İbn-i Ömer Cevdet adıyla) *Ramazan Bahçesi*'yle (İstanbul 1308) Muhammed Şemseddin (İstanbul 1308), Şerefeddin Mağmûmî (İstanbul 1311) ve Hâfız Mustafa Remzi'nin *Ramazan Hediye*-si (İstanbul 1338 r./1340) bunlar arasında zikredilebilir. Ramazan birçok şarkiyatçı ve yabancı yazarın ilgisini çekmiştir. Miss Julia Pardoe, Edmondo de Amicis, Charles White, Robert Mantran, Russell Aleksandre, Erwin Rüsekamp gibi isimlerin hâtıra ve yazıları yanında Gérard de Nerval'in *Doğuya Seyahat Ramazan Geceleri* (trc. Muharrem Taşcıoğlu, Ankara 1984) adlı eseri doğrudan ramazanı konu alan bir örnektir.

XIX. yüzyıldan itibaren gazete ve dergilerde ramazanın dinî ve folklorik yönlerini öne çıkaran birçok yazı yayımlanmıştır. Bu konudaki yazılarıyla bilinen Ahmed Râsim'in doğrudan ramazanla ilgili gazete yazıları Muzaffer Gökman tarafından sadeleştirilerek *Ramazan Sohbetleri* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1967). Cenab Şahabeddin'in 1920 yılı ramazanında *Alem-dar* gazetesinde çıkan yazılarını Abdullah Uçman *İstanbul'da Bir Ramazan* adıyla derlemiş (İstanbul 1994), eserin ikinci baskısına yazarın 1922'de *Peyam-Sabah* gazetesinde çıkan on üç makalesini de eklemiştir (İstanbul 2006).

Ramazan din hizmetleriyle vaaz ve irşad hayatına farklı yaklaşımlar getirmiştir. Osmanlı sarayının bu konudaki geleneksel uygulaması XVIII. yüzyılda başlayıp XX. yüzyıla kadar sürmüş olan huzur dersleridir (bk. HUZUR DERSLERİ). Halk arasında yaygın olan irşad uygulaması kürsü şeyhlerinin ve vâizlerin selâtin camilerinde verdiği vaazlardır. Köyler dahil bütün

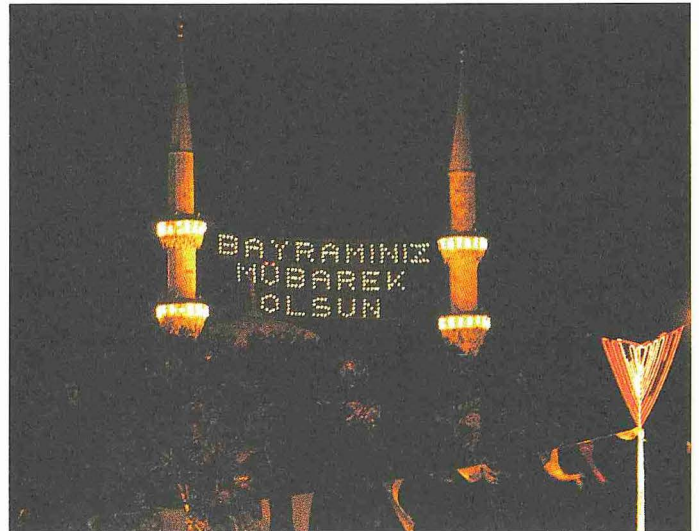
yerleşim birimlerini kapsayan daha yaygın bir uygulama ise medreselerde okuyan talebenin dinî hizmetler için ülke sathına yayılmasıdır. Öğrencilerin hem pratiklerini geliştirme hem harçlıklarını çıkarma hem de kitlelere din hizmeti götürme yolundaki bu çalışmalarına halk arasında "cerre çıkma" adı verilmiştir. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren bu ay boyunca her gün yapılması gereken vaazlar için özel kitaplar hazırlanmıştır. Kâmil Miras'ın *Ramazan Musâhabeleri* (İstanbul 1949), Yakup Altın'ın *Otuz Ramazan Otuz Mevîza Vaaz Notları* (İstanbul 1969), Abdullah Nashî Ulyan'ın *Otuz Ramazan-ı Şerîf Vaazı* (İstanbul, ts.) bu tür eserlerin örneklerindendir.

Kıraati düzgün imam ve hâfızların saray, konak ve evlerde teravîh kıldırarak, mukabele okumak üzere ücretle tutulması ramazana has bir uygulamadır. Mukabele okutan kişiler Kadir gecesini veya bayram öncesinde devrin bir duhanına hatim duası yaptırırlardı. Duhanların ağdalı bir Türkçe ile yaptıkları bu duaların özelliği hatim sahiplerinin bütün geçmişlerinin dua metni içinde adları sayılarak zikredilmesidir. İftar sofralarında ve özellikle padişahların verdiği iftarlarda topluca yapılan dualarla ramazan vaazları öncesi ve sonrasında yapılan dualar da burada zikredilmelidir. Edirne Müftüsü Fevzi Efendi'nin *Mevhibetü'l-vehhâb fî ta'bîrâtî'l-elkâb ve münâcâtî rabbi'l-erbâb* adlı kitabında (İstanbul 1314) bu tür dualara birçok örnek mevcuttur.

Gazete ve dergilerde eskiden beri ramazan sayfaları hazırlanmış, bu gelenek daha sonra yaygınlaşan radyo ve televizyon yayınlarıyla da sürdürülmüştür. Eyüp Sabri Hayırlıoğlu, Mustafa Âsım Köksal,

Mustafa Runyun, Kemal Edip Kürkçüoğlu gibi isimler Türkiye radyolarında dinî sohbetlerin yayımlanmaya başladığı 1952'den itibaren radyoda bu ayla ilgili konuşmalar yapmışlardır; bu konuşmalar daha sonra kitap haline getirilmiştir: *Radyo Konuşmaları: Ramazan 1966-1967* (Ankara 1967), *Radyoda 1967 Ramazanı Dinî Ahlâkî İftar Sohbetleri* (Ankara 1963). Kemal Edip Kürkçüoğlu'nun *Ramazan'a GİRERKEN* adlı eseri (Ankara 1956) özellikle dinî konuların anlatımında geliştirdiği ifade tarzıyla dikkati çekmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayımladığı *Radyoda Dinî ve Ahlâkî Konuşmalar* adlı hacimli eserde de (Ankara 1954-1955) ramazan konusunda birçok konuşma metni yer almaktadır.

Yeni Türk edebiyatında ramazanla ilgili şiirler bir hayli yekûn tutar. Bunların bir kısmında Osmanlı Devleti'nin çöküş süreci içinde bulunduğu yıllarda yazılmış olmaları sebebiyle bir münâcât havası hâkimdir. Mehmed Âkif Ersoy'un 1910 yılında kaleme aldığı, "Yâ rab, şu muazzam ramazan hürmetine / Kaldır aradan vahdette hâil ne ise" beytiyle başlayan şiiri bunların karakteristik örneğidir. Tevfik Fikret'in "Ramazan", yine Mehmed Âkif'in "Bayram", Yahya Kemal Beyatlı'nın "Atık Valde'den İnlen Sokakta" isimli şiirleri de ramazanla ilgili tanınmış örnekler arasında zikredilebilir. Fevziye Abdullah Tansel'in *Dinî Şiirler* (Ankara 1962), Filiz Kılıç ve Muhsin Macit'in *Türk Edebiyatında Ramazan Şiirleri: Göldeste* (Ankara 1995) adlı derlemelerinde bu tür şiirlerin değişik örnekleri bulunmaktadır. Özlem Olgun'un hazırladığı *Ramazan Kitabı* da (İstanbul 2000) bu çeşit yazı ve hatıraların pek çoğunun yer aldığı hacimli bir antolojidir.

Ramazan
bayramı
münasebetiyle
asılan
bir mahya

BİBLİYOGRAFYA :

Fazıl Yenisey, "Bursa'nın Eski Ramazanları", *Bulletin officiel de la chambre de commerce française en Turquie*, İstanbul 1955, s. 97-105; Özege, *Katalog*, IV, 1432; Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar*, Ankara 1976, s. 40-42, 62-63; *Tarihte Ramazan* (haz. Ertuğrul Tarık Kara), İzmir 2006; Tolga Uslu-baş, *Böyleydi Osmanlı'nın Ramazanı*, İstanbul 2006; *Edebiyatımızda Ramazan* (haz. Adem Çevik), İzmir 2006; Nurullah Tilgen, "Eski Yılların Ramazan Eğlencelerine Dair Notlar", *Sanat Dün-yası*, IV/75, İstanbul 1959, s. 8-9; M. Halit Bayrı, "Bekçi ve Ramazan Manileri", *TFA*, V/117 (1959), s. 1886-1887; Münvever Alp, "Eski İstanbul'da Ramazan", *a.e.*, VIII/174 (1964), s. 3273-3275; Raufi Manyas, "Eski Ramazanlar", *a.e.*, VIII/174 (1964), s. 3277-3278; M. Şakir Ülkütaşır, "Eski Ramazan Davulcuları ve Davulcu Manileri", *a.e.*, XII/245 (1969), s. 5471-5472; Âmil Çelebioğlu, "Süleyman Nahîfî ve Fazilet-i Savm (Zuhru'l-Âhire) Adlı Eseri", *Diyanet İşleri Başkanlığı Der-gisi*, X/112-113, Ankara 1971, s. 342-350; a.mlf., "Edebiyatımızda Ramazan", *TY*, X/32 (378) (1990), s. 47-49; Atıf Kahramanoğlu, "Türkiye'de İlk Ra-mazan Güreşi ve Sultan II. Abdülhamid", *TK*, XI/122 (1972), s. 43-47; Erdem Yücel, "Hayri Bey'in Ramazan Manileri", *TFA*, XV/291 (1973), s. 6778-6780; Théophile Gautier, "Bir Ramazan Gecesi" (trc. Gönül Yılmaz), *Batı Dil ve Edebiyatları Araş-tırmaları Dergisi*, II/3, Ankara 1976, s. 215-238; Sedat Yüksel, "Edebiyatımızda Ramazan", *TDe.*, VII (1977), s. 35-39; Saim Sakaoğlu, "Halk Şiirinde Ramazan", *Töre*, XI/123, Ankara 1981, s. 15-19; Nuri Özcan, "Ramazanda Dini Musiki", *San'at ve Kültürde Kök*, sy. 6, İstanbul 1981, s. 24-26; Saadetin Kocatürk, "Ramazan Edebiyatı", *Ka-DeFe: Kadın Dernekleri Federasyonu Dergisi*, VIII/2, Ankara 1984, s. 22-29; "Ramazan ve Bay-ram Gelenekleri", *Folklor*, IV/1, İstanbul 1984, s. 57-62; M. Residoğlu, "Ramazan Ayında Mu-siki", *Mızrap*, II/22-23, İstanbul 1984, s. 4-6; Ko-nur Ertop, "Edebiyatımızdan Çizgilerle İşgal İs-tanbul'unda Ramazan", *Milliyet Sanat Dergisi*, sy. 144, İstanbul 1986, s. 14-17; Necdet Sakaoğ-lu, "1892 Ramazanı'nda Direklerarası", *TT*, XIII/76 (1990), s. 50-53; Sermet Muhtar Alus, "Direk-ler Arasında Ramazan Piyasası", *a.e.*, XXII/122 (1994), s. 32-34; "Reşit Rıza'nın Gözüyle 1910 İstanbul Ramazanı ve Dini Hayat" (trc. Suat Mer-toğlu), *İstanbul Araştırmaları*, sy. 4, İstanbul 1998, s. 191-197; Hüseyin Elmalı, "Erzurum'dan Rama-zan Hatıraları", *Diyanet Dergisi*, sy. 122, Anka-ra 2001, s. 36-43; Nesimi Yazıcı, "Ramazan Ten-bihnameleri", *AÜİFD*, XLVI/2 (2005), s. 1-11.

MUSTAFA UZUN

RAMAZAN BAYRAMI

(bk. BAYRAM).

RAMAZAN BEY

(ö. 755/1354 [?])

Adana yöresinde hüküm süren
Ramazanoğulları Beyliği'nin
kurucusu ve ilk beyi
(bk. RAMAZANOĞULLARI).

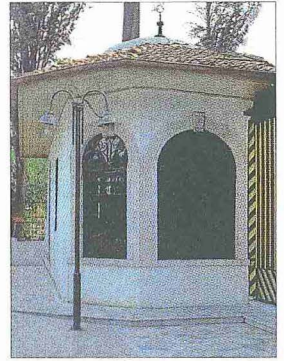
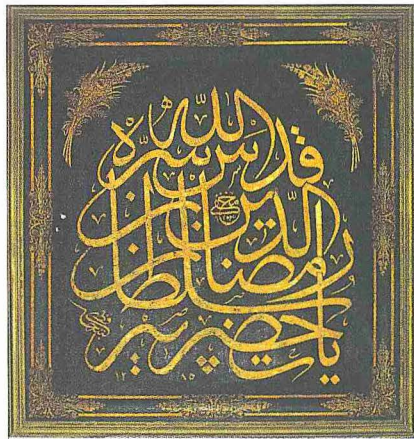
RAMAZAN EFENDİ, Mahfi

(ö. 1025/1616)

Halvetiyye-Ahmediyye tarikatının
Ramazâniyye kolunun kurucusu.

949'da (1542) Afyon Sandıklı'da doğdu. Tahsilini burada tamamladı. Halvetî şeyhi Kasım Lârendevî'ye intisap ederek halife-si Muhyiddin Karahisârî'den hilâfet aldıktan sonra kırk dört yaşlarında iken İstan-bul'a gidip Kocamustafapaşa'da Bezistâ-nî Hüsrev Çelebi tarafından 994'te (1586) Mimar Sinan'a yaptırılan Bezirgân Tekke-si'nde irşad faaliyetine başladı. Ardından kendi adıyla anılan bu tekkede otuz yıla yakın irşad faaliyetini sürdürdü. Vefatında tevhidhânenin bitişiğindeki türbesine def-nedildi. "Geçti şeyh bugün", "nızâ-yı pâk" ve "Kâ'betü'l-uşşâk" ifadeleri ölümüne tarih düşürülmüştür. Günlerini genellikle oruç-la geçirdiği, inzivâ ve halvete çok düşkün olduğu için "Mahfi" unvanıyla tanınan Ra-mazan Efendi'nin tarikat silsilesi Muhyid-din Karahisârî, Lârendevî Kasım Çelebi, Ha-cı İzzeddin Ali Karamânî vasıtasıyla Halve-tiyye tarikatının dört ana şubesinden Ah-mediyye'nin kurucusu Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'ye ulaşır. Ramazâ-niyye, Ramazan Efendi'nin halifeleri vasi-tasıyla Cihangiriyye, Buhûriyye, Hayâtîyye, Raûfiyye ve Cerrâhiyye adlı beş şubeye ay-rılmıştır (bk. RAMAZÂNİYYE). Yûsuf Sün-bül Sinan'ın (ö. 936/1529) o zamanlar bah-çe halinde olan türbesinin bulunduğu yer-den geçerken, "Buradan tevhid kokusu ge-liyor" diyerek Ramazan Efendi'nin gelece-

Mahfi Ramazan Efendi adına düzenlenmiş bir levha (İstanbul
Türbeler Müdürlüğü Arşivi)

Mahfi
Ramazan
Efendi'nin
türbesi

ğine işaret ettiği kaydedilir. Rüya tabiri konusunda zamanın İbn Sîrîn'i olarak vasıf-landırılan Ramazan Efendi'nin bazı kaynak-larda eserleri olduğundan bahsedilmek-teyse de bu eserlerin ona aidiyeti kesinlik kazanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Atâî, *Zeyli Şekâik*, s. 603; Hulvî, *Lemezât-ı Hul-viyye* (haz. M. Serhan Tayşi), İstanbul 1993, s. 596; Mehmed Nazmi Efendi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat-Halvetlik Örneği-Hediyyetü'l-lhvân* (haz. Osman Türer), İstanbul 2005, s. 486; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, 66; Mehmed Sâmî, *Esmâr-ı Esrâr*, İs-tanbul 1316, s. 41; *Tomar-Halvetiyye*, s. 233; *Osmanlı Müellifleri*, I, 75; Hüseyin Vassâf, *Sefi-ne*, V, 6; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşi), s. 63, 64; Mehmet Cemal Öztürk, *Cerrâhilik*, İs-tanbul 2004, s. 38-41.

MEHMET CEMAL ÖZTÜRK

RAMAZAN EFENDİ CAMİİ

(bk. BEZİRGÂNBAŞI CAMİİ).

RAMAZAN İLÂHİSİ

Cami ve tekkelerde
cemaatle kılınan teravih namazının
her dört rek'atı arasında
okunan ilâhi.

Bu tarzın, selâtin camilerinde uygula-nan cumhur müezziniğinin bir parçası ha-linde cami mûsikisine taşınarak geliştiği anlaşılmaktadır. Teravihin farklı makam-lardan ilâhiler eşliğinde kılınmasına dair esasların Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi tarafından belirlendiği kabul edilir. Bun-dan hareketle ramazan ilâhilerinin ortaya çıkışını onun yaşadığı XVII. yüzyıl öncesine kadar götürmek mümkündür.

Teravih namazına başlanırken okunan, "Sühbânellâhi ve'l-hamdü li'llâhi ve lâ ilâ-he illâ'llâhu va'llâhu ekber; ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llâhi'l-alîyi'l-azîm" şeklinde-ki tesbihin isfahan makamında olması ge-rekir. Klasikleşmiş sıralamaya ilk dört rek-